

אשכולות

הצילון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

פרשת תזריע-החודש

גליון 498 | א' ניסן תשע"ט
(שנה שלוש-עשרה)

כניסת שבת 18:41
צאת שבת 19:41
סוּזק"ש מג"א 08:50

מלא טוב

לאסף חייא

לרגל נישואיו

לאורי מצליח

לרגל נישואיו

ליניב רוצ'ס

לרגל ארוסיו

מערכת אשכולות

מאחלת לכל בני הישיבה

חג פסח כשר ושמח

ובין הזמנים מועיל!

יְקוּי ה' יַחְלִיפוּ כְּה'

קוד באתר: 8526

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתיאל סופר

שלמה שינובר, יצחק שיבני

"כַּנְגַד אֲרֵבָעָה בָּנִים דְּבָרָה תוֹרָה"

ראש הישיבה, הרב אהרן פרידמן שליט"א

מן המפורסמות היא, שההגדה של פסח טבועה במטבע של מספר ארבע: אנו שותים ארבע כוסות של יין במהלך הסדר; ארבע הכוסות מכוונות כנגד ארבע לשונות של גאולה "והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי" (ראה ירושלמי פסחים פ"י ה"א, ותוס' פסחים צט ע"ב ד"ה לא יפחתו); הילדים שואלים את אבותיהם ארבע קושיות, ו"כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם אחד רשע אחד תם ואחד שאינו יודע לשאול". יש שהוסיפו גם את ארבעת הפסוקים הנדרשים בהגדה מ"ארמי אובד אבי". יש מקום אפוא להבין, מה משמעותו של המספר ארבע בהגדה.

דומה, כי ביאור הענין תלוי ביסודות שהתבארו במשנת מהר"ל מפראג בכמה מקומות. מהר"ל מבאר שהמספר ארבע מורה על פירוד, שהוא תולדת המציאות הגשמית. המספר ארבע אליבא דמהר"ל, רומז לארבע רוחות השמים היוצרות את מושג ה'שטח' הגשמי.

לשיטת מהר"ל, המספר חמש רומז לתוכן הפנימי המחבר את ארבעת הצדדים למציאות אחת. והדבר רמוז על פי מהר"ל בצורתן החיצונית של האותיות הללו: ה'ד' מורכבת משני קווים - האורך והרוחב, ואילו האות ה' מורכבת מד' ומ"י, דהיינו הנקודה הפנימית. כך התבארו הדברים בספרו דרך חיים:

ויש לדעת, כי ה'ד' מורה על רוחב ואורך כאשר בצורת ה'ד' קו נמשך ברוחב וקו נמשך באורך, וזהו רוחב ואורך, ומורה הדבר הזה על התפשטות השטח לאורך ורוחב. ודבר זה בארנו בכמה מקומות בספר גבורת השם, כי ה'ד' מורה על התפשטות השטח באורך וברוחב שהוא התחלת עולם הזה הגשמי כמו שיתבאר בסמוך בענין התפשטות עולם הזה, והנקודה שהיא בתוך ה'ד' עד שנעשה אות ה' והנקודה שהוא יו"ד נבדלת מן ה'ד' עד שהה"א יש בה שני דברים - דל"ת וגם יו"ד - מורה על התחלת התפשטות הגשמי. והיו"ד מורה שהעולם הזה מקבל מעלה עליונה נבדלת, ואין העוה"ז גשמי מכל וכל, ולכך היו"ד היא בתוך ה'ד', וה'ד' מקבל היו"ד ואין היו"ד נוגע כי אין הדבר שהוא נבדל מעורב עם הגשמי, ולכך היו"ד הוא נבדל מן ה'ד' ואינו נוגע ולפיכך נברא העוה"ב ביו"ד. (דרך חיים, תחילת פרק ה)

התבוננות נוספת במרכיביה של ההגדה מגלה, כי לכל אחת מן הרביעיות המופיעה בהגדה יש גם חמישית. לארבע הכוסות, יש כוס חמישית הנמזגת לחלק מן השיטות על אמירת ההלל הגדול השייך לכניסה לארץ ולגאולה העתידה וכוס זו מכוונת כנגד הלשון החמישית של הגאולה "והבאתי אתכם אל הארץ".

לארבע הקושיות יש קושיה חמישית, והיא השאלה על קרבן הפסח העשוי צלי: "שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי" (כלשון המשנה במסכת פסחים י, ד).

כך גם בפסוקי: "ארמי אבד אבי" ישנו פסוק נוסף, חמישי: "וַיִּבְאֲנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ".

וכן גם לארבעת הבנים שעליהם דברה התורה, יש גם אח חמישי המופיע בספר יהושע בענין הביאה לארץ, ושם:

וְהָעַם עָלוּ מִן הַיַּרְדֵּן בְּעֶשְׂרֵי יָמֵי הַיָּרְדָן לְחַדֵּשׁ הָרָאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בְּגִלְגָל בְּקֶצֶה מִזְרַח יְרִיחוֹ: וְאֵת שְׁתֵּים עָשָׂר הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לָקְחוּ מִן הַיַּרְדֵּן הַקִּים יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָל:

ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלו בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה: והודעתם את בניכם לאמר בִּבְשָׁה עֵבֶר יִשְׂרָאֵל אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: אֲשֶׁר הוֹבִישָׁה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶת מִי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵיכֶם עַד עֲבָרְכֶם כְּאֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֵיכֶם לַיִם סוּף אֲשֶׁר הוֹבִישׁ מִפְּנֵינוּ עַד עֲבָרְנוּ:

למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חֲזָקָה היא למען יראתם את ה' אֱלֹהֵיכֶם כֹּל הַיָּמִים: (יהושע ד, יט-כד)

כהמשך לתואריהם של ארבעת הבנים, אפשר אולי לכנות בן זה בשם: 'ירא האלוקים' על שם הפסוק האחרון בפרק: "למען יראתם את ה' אֱלֹהֵיכֶם".

חותם הארבע מתאים אפוא להגדת הגלות, בה עם ישראל מפוזרים בארבע קצוות תבל. לעומת זאת, לבאי הארץ ישנה הגדה הטבועה בחותם החמש: חמש כוסות, חמש שאלות, חמישה פסוקים וחמישה בנים.

מזה כמה וכמה שנים מסופקות בחנויות עוגיות הכשרות לפסח אשר נילוושו ביין, והתעורר ויכוח גדול בין פוסקי זמננו על דבר כשרותן. בשיעור זה נעסוק בצדדים השונים של סוגיא זו.

א. מצה עשירה בתלמוד ובראשונים

גרסינן בפרק כל שעה (פסחים לה ע"א):

אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש: עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת... מאי טעמא דריש לקיש? א"ל, דאמר קרא "לא תאכל עליו חמץ", דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו במצה חייבין על חימוצו כרת, והא הואיל ואין אדם יוצא בה ידי חובתו דהוא ליה מצה עשירה - אין חייבין על חימוצה כרת.

עולה מהגמרא שמי פירות אינם מחמיצים, אך לכאורה הדברים אינם עולים בקנה אחד עם הברייתא לקמן (דף לו ע"א):

והתניא אין לשין עיסה בפסח ביין ושמן ודבש, ואם לש - רבן גמליאל אומר תשרף, מיד וחכמים אומרים יאכל.

מבואר ממקור זה, שאדרבה מי פירות מביאין לידי החמצה, ולכן לר"ג עיסה הנילושה בהם תישרף, ולחכמים תאפה מיד בטרם תבוא לידי חימוץ. אך אין הקושיא עומדת ללא פותר, משום שרש"י תירץ, שכל דברי ר"ל שמי פירות אינם מחמיצים אינם היתר לכתחילה, אלא לומר שאין עליו חיוב כרת. תוס' הביאו את פתרוננו של רש"י, אך הקשו מהגמ' לקמן (דף מ ע"א) שנחלקו אמוראים בדבר חצבא דאבישנא (=כד שמיבישים בו קליית חטים) האם אותם מים של הקליות מביאים לידי חימוץ? היכא שפיו של הכד כפוף כלפי מטה - לית מאן דפליג דשרי, הואיל והמים זבין חוץ לכד ואינם נבלעים וממילא לא מביאים לידי חימוץ. נחלקו היכא שפיו של הכד זקוף כדרכו, אביי סבור שהמים יביאו לידי חמוץ, אך א"ל רבא לו יהי כדבריך, אך כיוון שאלו מי פירות (נוולי החיטה עצמה) - אינם מחמיצים.

אמר אביי האי חצבא דאבישנא שחיפא שרי זקיפא אסור רבא אמר אפילו זקיפא נמי שרי מי פירות ניהו ומי פירות אינן מחמיצין.

ומדברי רבא שזקיפא נמי שרי, משמע דשרי לכתחילה, ונפל פיתא בבירא. לכן נתנו התוס' פתרון אחר לחילוק בין הסוגיות: בין לישא ומי פירות גרידא שמותרת לכתחילה, לבין לישא עם מי פירות בתוספת מים חימוצניים. וכך היא הצעתה של המשנה: דברי ר"ל שאין מי פירות מחמיצים איירי כאשר אין מים חימוצניים בעיסה, ואילו בברייתא שעולה ממנה שמי פירות מחמיצים מירי כאשר נילוושה העיסה בנוסף למי הפירות מים חימוצניים, ויוצא שמי פירות עם מים חימוצניים חמורים יותר מעיסת קמח עם מים גרידא (בתוצאה הכימית של זמן החימוץ), שמי פרות עם מים חימוצניים ממהרים להחמיץ, אך מהבחנה ההלכתית יוצא לפי ר"ת שמי פירות עם תוספת מים אינם באים לכלל חימוץ גמור שיתחייב בו כרת, אלא הם רק באזהרה.

ומצאנו חברים לשיטת ר"ת בביאור הסוגיה, שכן הרמב"ם כתב (פ"ה מחמץ ומצה ה"ב) וז"ל:

חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים - לעולם אין באין לידי חמוץ אלא אפילו הניחן כל היום עד שנתפח² הבצק מותר באכילה. **שאינן מי פירות מחמיצין אלא מסריחין.** ומי פירות הן כגון יין וחלב ודבש ושמן זית ומי תפוחים ומי רמונים וכל כיוצא בהן משאר יינות ושמינים ומשקין. והוא שלא יתערב בהן שום מים בעולם. ואם נתערב בהן מים כל שהוא הרי אלו מחמיצין.

אך אין לכחד, שהרמב"ם חולק על שיטת ר"ת, בזה שמי פירות שנוספו להם מים שהרמב"ם סבור שיש בהם חמוץ גמור ודינו בכרת, מדלא חילק. וכ"כ הביאור"ל (תסב, ב). הראב"ד בהשגות, העיר שדברי הרמב"ם שמי פירות אין

* השיעור נכתב ע"י אחד התלמידים, ע"פ הבנתו ובאחריותו.

¹ וז"ל: "הא דאמר לעיל מי פירות אין מחמיצין לא קשיא, הך דאיהו אין חייבין על חימוצו כרת קאמר ולא הוי חמץ גמור אלא חמץ נוקשה הוי כלומר רע, ואותו חימוץ הן ממחרין להחמיץ ואי אפשר לשומרן". **חמץ נוקשה** מבואר (לקמן מג ע"א) שהרי הוא באזהרה ואין בו משום כרת. ובהגדרתו אמר רש"י שהוא חמץ רע ומאוס שאיננו ראוי לאכילה (כגון עמילן של טבחים). וכך גם הרי"ח (שם) פירש שחמץ נוקשה הוא שהתחיל בשלב ההחמצה ולא הגיע לידי חימוץ גמור.
² מדברי הרמב"ם עולה שאין תפיחת הבצק חמץ, אלא החימוץ תלוי בהחמצה.

בהם חשש ומותרים לכתחילה - אינם מוסכמים בפי הכול שיתכן שאמנם אין בהם כרת, אך מ"מ לאו איכא. והסביר המ"מ שכוונת לשיטת רש"י, אך כתב שהגאונים ומרבית הראשונים בשיטת התוס' עומדים³. ואף בדעת הראב"ד, יש לחקור-חקור מהי שיטתו? האם מה שהעיר על הרמב"ם היינו פסיקת הלכה (מהר"ם חלואה, פסחים לה). או שמא כתב בתור הערה שיש דעה החולקת (כ"ד הרשב"א בתשובה ח"א, סי' שלג) ויוצא לפי דבריו ששיטת רש"י היא שיטה יחידאה.

ובזאת נוכל לגשת אל השולחן ערוך (תסב, א), שפסק כשיטת ר"ת והרמב"ם:

מי פירות **בלא מים** אין מחמיצין כלל ומותר לאכול בפסח מצה שנילושה במי פירות אפילו שהתה כל היום אבל אין יוצא בה ידי חובתו מפני שהיא מצה עשירה וקרא כתיב לחם עוני. **הגה** (סעיף ד): ובמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות ואפילו לקטף המצות אין נוהגין רק לאחר אפיתן בעודן חמין ואין לשנות אם לא בשעת הדחק לצרכי חולה או זקן הצריך לזה:

הפתח היחיד שהתיר הרמ"א באכילת מצה עשירה הוא לחולה וזקן, וגם בזה העיר המ"ב (ס"ק יט): "מיהו יאפם מיד ודוקא במי פירות לחודיהו אבל במי פירות עם מים אין ללוש לכתחלה אפילו בשעת הדחק". בביאור הגר"א נתן שני נימוקים באמתחתו בסיבת חומרת הרמ"א: א. דחוששים להנהו פוסקים (רש"י ומהר"ם חלואה) דס"ל דמי פירות נמי מחמיצים. ב. וגם סיבה טכנית, דחוששין שמא נתערבו במהלך הלישה מים רגילים במי הפירות, ואז ימהרו להחמיץ.⁴

מרחן השו"ע (סימן תמד, א) עסק בדין ערב פסח שחל להיות בשבת, והבעיה היא שמצד אחד לא ניתן לאכול חמץ עוד לפני חצי היום, ומאידך גם לא ניתן לאכול מצה - כדי שיאכל מצה לתאבון בלילה. וכתב שבסעודה שלשית יאכלו מצה עשירה. והגיה הרמ"א: "ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות, או בבשר ודגים".

הנוב"י (מהדור"ק סימן כ"א) תמה, על מה הרעיש הרמ"א? הרי גם אם נקבל את שיטת רש"י, הוא רק מליל חג הפסח דאיכא חיוב כרת, אך בערב הפסח גם לרש"י אין להחמיר. נוסף ע"כ העיר, שלא מצא אחד מהפוסקים החשובים שחש לשיטת רש"י, ומדוע היה לרמ"א לחוש לשיטה יחידאה? אך אחר המחילה, מצאנו חברים לשיטת רש"י, ונעלמה מעינו הבדולח מה שכתב השלטי גיבורים (י: מדפ"ה) בשם הסמ"ג, שמי פירות מחמיצים. וכן דעת רבינו יצחק בר שמואל מבעלי התוס', שהיה ירא להתיר מי פירות לבדם משום שהיה הירושלמי מחמיר הלכה למעשה. וכבר ראינו שמהר"ם חלואה כתב בדעת הראב"ד, שבשיטת רש"י עמד.

אם עד כה נסכמה, נראה שהספרדים מותר לאכול מצה עשירה, וכפי שהעיד הברכ"י (ס"ו תסב) בשם סבו ר' אברהם אזולאי, שכך היה המנהג בירושלים מדור דור, ועוד רבים מפוסקי ספרד. אך האשכנזים מחמירים בזה.

ב. מצה שמורה משעת קצירה וטחינה

השו"ע כתב (תג, ד) "החטים שעושים בהם מצת מצווה טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק". יש שתי נקודות העולות מדברי מרן: א. כל המושג של שמירת חטים הוא דווקא לצורך מצת מצווה של הלילה הראשון. ב. גם זה אינו מדינא אלא שטוב הדבר. הפר"ח העיר על שתי הנקודות הללו שההיפך הוא הנכון. ששימור משעת קצירה הוא לעיכובא בכל ימי הפסח ולא די בשימור משעת טחינה אלא משעת קצירה. הברכ"י (ס"ו תג אות ח) שכתב שטוב לאכול מצה שמורה כל שבעת ימי הפסח. ודייק מהרי"ף שהוא דין ששייך בכל ימי הפסח, ודלא כהשו"ע:

³ הרי"ף, הראב"ה, העיטור, הר"ן ועוד.

⁴ אע"פ שהשו"ע כבר כתב (בסעיף ג) שאין לחוש שמא נתערבו מים רגילים במי הפירות, דאף אם כן הרי הם בטלים ברוב. וז"ל: "מותר ללוש ביין אף על פי שאי אפשר לו בלא טיפת מים שנופלת בשעת הבציר ואף לכתחלה רגילים ליתן מים בשעת הבציר כדי להתיר נצוק ואע"פ אין לחוש להם הואיל וכבר נתבטלו המים ביין קודם שלשו העיסה", כתב המ"ב (סק"י): "האחרונים הסכימו דבעלמא לא מהני ביטול במים שנתערבו במי פירות וכל שיש במי פירות אפילו משהו מים כבר נשתנה טבעו ויכול להחמיץ עיסה וממחר עוד להחמיץ יותר, וע"כ צריך להחמיר לכתחלה שלא ללוש בהם וכ"ל, והכא שאני שמתערב המים ביין עד שלא נגמרה עשייתה דהיינו בעודנה תירוש ואח"כ תוסס היין ונתהפך המים ג"כ לין ולהכי נחשב הכל לין. ולפ"ז אם נתערב המים ביין אחר התסיסה בודאי אין עוד לאותו יין דין מי פירות. ולזה אפשר לומר שחשש הרמ"א".

רבא אמר להו להנהו דמהפכי כפי (לאותם שמהפכים את העומרים בימי הקציר) כי מהפכיתו - הפיכו לשום מצווה - אלמא קסבר שימור מעיקרא מתחלתו ועד סופו בעינן (פסחים מ ע"א).

מהגמרא עולה, שהשימור של החיטים יהיה לשום מצוות מצה שהיא בלילה הראשון וכדברי השו"ע, אך הרי"ף (יב ע"א) גרס בגמרא 'הפיכו לשום מצה', והאחרונים דייקו שלר"ף⁵ אין מושג כזה של מצה לשום מצווה. והצורך של שמירת המצה הוא לכל ימי החג. הבאור⁶ הביא שהגרא"א היה נוהר לאכול מצה שמורה כל ימי החג, ומטעם שמא ירד עליהם מים שלא במחובר.⁶

ולענייננו: באחד ממרכיבי עוגיות מצה עשירה הנמכרות בחנויות - לפי מה שרשום באריזה הוא 'קמח למצה', דהיינו קמח רגיל שהוא שמור ללישת מצת יין, אך איננו שמור משעת קצירה. ולאור הדברים דלעיל מי שמקפיד על מצה שמורה כל ימי הפסח, יתקל בבעיה באכילתה גם לספרדים.

ג. החמצה שלא ע"י מים

בשו"ת בנין אב (לראש"ל הרב אליהו בקשי-דורון שליט"א) כתב שהתגלתה בעיה הלכתית בעוגיות אלו הנמכרות בחנויות: על מנת שלא יצאו העוגיות קשות ובלתי-אכילות - הוסיפו מהנדסי המזון חומר הנקרא 'אמוניום קרבונט', שהוא סוג של מלח, שבטמפרטורה של שישים מעלות, הוא מתפרק בין היתר לפחמן דו-חמצני, מה שיוצר כיסים אווריריים היוצרים פריכות בעוגיות.

נשאלת השאלה, האם יש אפשרות מלבד מים וקמח ליצור החמצה.

מי שדן בארוכה בשאלה הזו, הלא הוא בעל החק יעקב (תסב, אות ה), דייק ע"פ הגהות אשר"י (פ"ב מהל' ע"ז) שכתב בשם רבינו אפרים בדבר האופה פת שנתחמצה בשמרי יין נסך. הדיון סובב אחר הלכות יין נסך, שכידוע יין נסך אסור באכילה ובהנאה. האם שמרי היין נחשבים כיון - והפת אסורה באכילה, או שמא אינם יין ומותרת באכילה. רבנו אפרים התיר את הפת באכילה, וזאת על סמך חילוק בין שמרי יין ליון. ובפשר החילוק כתב: יין הם מי פירות שאינם מחמיצין, ועצם זה שהפת הוחמצה ע"כ ששמרי יין אינם יין, אלא חשובים כמים. הרב חק יעקב (שם) תמה, הלא שמרי היין באים מכוח היין ועצם זה שהיין אסור בהנאה גם שמרי היין אסורים, ואין שום הוכחה מהחמצת הפת, משום שהפת היא נילושה גם במים, ולמדנו שמי פירות עם מים ממחרים להחמיץ יותר ממים גרידא. וכתב ששיטת רבינו אפרים היא שיטת יחיד שאין לסמוך עליה.

הבית מאיר (תסב, סק"ג) והביאור הלכה (תסב, ללוש ביון) העירו מדברי תוס' (כח ע"ב) מפורשים, העומדים בניגוד לחוק יעקב, וז"ל התוס':

אין לי אלא שנתחמץ מאליו, מחמת דבר אחר מנין תלמוד לומר כל מחמצת לא תאכלו. פי' ריב"א מחמת דבר אחר דלאו מינו, דעל ידי שאור מיקרי חמץ טפי משנתחמץ מאליו וכו', אלא כגון שנתחמץ על ידי שמרי יין שמייבשין השמרים בתנור כאשר עושין בארץ אשכנז ול"ד לעיסה שנילושה בין דלית ביה כרת ויש בה לאו.

⁵ וכך רצו לדייק בשם הרמב"ם (שם פ"ה ה"ח-ט), שלא הזכיר שצריך לעשות מצה לשם מצווה.
⁶ בשו"ע (תסז, ה) כתב שיש מציאות של חימוץ כאשר הדגן מחובר לקרקע לאחר שקיבל את מרב יניקתו מהקרקע, כאשר ירדו גשמים בצורה גדולה שיכפפו לשוליות, שיהיו ככבושים בכלי.

והרי להדיא שלשמרי יין יש לימוד מיוחד שהוא חימוץ גמור, מה שאין כן יין שאינו חמץ. מכאן ראייה שיש החמצה שלא ע"י מים, ויש להודיע למפעל שלא לתן את החומר הנ"ל לתוך העוגיות. וכך הייתה דעת הגר"מ אליהו זצ"ל, שיש בזה חשש חמץ, וממילא אף דין חמץ שעבר עליו הפסח.

אמנם הגר"ע יוסף זצ"ל (יבי"א ח"ט סי' מב) וכן הגר"ש"מ עמאר שליט"א (שמע שלמה ח"ד סי"ג) כתבו בזה שתי נקודות קולא:

א. יישוב שיטת החוק יעקב: ראשית, האור שמח (פ"ה מהל' חמץ ומצה ה"ב) כתב⁷ שדברי התוס' אמורים באופן שמייבשים את השמרים בתנור, וע"כ צריך שיהיו נזולים ע"מ לגבל עיסה, ואחד מן השניים: או שלשו אותה במים או שלשו אותה במי פירות. וע"כ מיייר במים ויין, וכשיטת ר"ת שעיסה הנילושה במים ויין יש בה לאו. שאל"כ מדוע שיהיה לאו באכילתה, הרי להדיא למדנו בדברי התוס' שהנילושה בין מותרת לכתחילה. ובאו לחלק בין מצה העשויה מיין ומים שהיא בלאו, לבין מצה העשויה משמרי יין ומים שיש בה חימוץ גמור והיא בכרת. ולפי"ז אין כל קושי לשיטת החוק יעקב, שגם התוס' דיברו בעיסה שנילושה במים. וממילא אין לימוד להחמצה שלא ע"י מים. ועוד: בשו"ת שואל ומשיב (מהדו' תליתאה, ח"א סימן קכב) כתב שריב"א סובר כרש"י, שמי פירות מחמיצין ללאו ולא לכרת. וממילא החוק יעקב נשען על משענת רוב הראשונים שלמדנו שאין מי פירות מחמיצים.

ב. יש מקום לומר שאף לשיטת האומרים ששמרי יין מחמיצים, ניתן לחלק בינם לבין החומר בנידון דידן הנקרא 'אמוניום קרבונט', שיש לומר שאיננו מחמיץ אלא מתפיח. והבאנו לעיל (הערה 2) שלפי הרמב"ם מה שמביא לידי חמץ הוא ההחמצה ולא ההתפחה.

בהגדרת החמצה טבעית: כאשר קמח דגן בא במגע עם מים, האנזימים שיש בקמח מתפרקים לסוכר ע"י ההתרכבות של החומרים. וישנם תאים של שמרים טבעיים בתוך הקמח המפרקים את הסוכר לפחמן וכוהל. הגלוטן שבחיטה יוצר חומר דביק בעיסה, המונעים מהפחמן הדו-חמצני לצאת החוצה, וזה מה שיוצר את התפחת העיסה.

אך כאשר מייבאים את הגזים ממקור חיצוני לקמח, אין זה ההחמצה שדיברה תורה, והוא כמו ניפוח עיסה ע"י משאבה. במגע עם החומר הנידון הקמח עצמו אינו עובר תהליך תרכובת טבעית, מה גם שאינו בא במגע עם מים, אלא עם היין שאינו גורם החמצה. ולפי"ז גם למחמרים בשמרי יין, יתכן שיוודו בחומר זה שאינו אסור - משני טעמים: האחד, לפי שאיננו תהליך החמצה, והשני שלרמב"ם התפחה איננה כ"א סימן אפשרי לחמץ, ואינה סיבה לחמץ.

ד. למעשה

הרוצה לסמוך ולאכול מן העוגיות הנ"ל, יש לו אילני רברבי לסמוך עליהם. אך כיוון שמוצר זה איננו בסיסי אלא 'מן המותרות בפ"ך', ובפרט לנוהגים שלא לאכול קמח שאינו 'שמורה משעת קצירה' וכו"ל, נראה שעדיף למי שלא זקוק לכך לוותר עליהן. וכמו שמצאנו שכתב האר"י ז"ל שבחג הפסח נוהגים להחמיר בהרבה דברים, ואין לזלזל בשום חומרא.

⁷ וכעין זה בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה, סימן יג).

אש האהבה מ"י

זהו ספורה של אהבה. אהבה שבאש נצתה ובאש החרבה. במחנה שבטי-יה מדהדת השמועה פי אש ואשה שזכו - שכניה, ואם לאו - תאכלם השרפה. בהסירו שם הוי"ה, אש ואש נותרו לצריפה.

מנין אותה אש נשאבה? השונה היא מהאש שעל המזבח יקדה?

הן אחת מקרה. אותה אש היא-היא האהבה, רשפיה רשפי אש שלהבת-יה.

לעתים מחממת, מעידה על שכניה, ופעמים שורפת, גורמת כויה.

אש תמיד ואש זרה - שני צדדי מטבע הסובבים על ציר הכוונה. 'הבערה לחלק יצאה'; אם המטרה היא חבור אמת, כמיהה לאינסופי - תעלה לרצון מנחתי. אך אם מתוך הכלל נפרדתי אני, זרה לדודי - אהבה פזאת, תצא אש מן המזבח לכלות.

מדה כנגד מדה, אותה האש נהיתה לצרה; אהבה העולה מכוס יין שתויה, אהבה שלא הפנתה לאשה, אהבת השררה - מחממתה מתו גדולי האמה.

"וידם". הלא הוא הסמל לאהבת השלום.

מיד על היין נצטנה, למען לא נאמר נואש על השמחה. כשהוא מביאני על בית היין - אזי דגלו עלי אהבה.

סוף הספור בתזריע - אשה פי ילדה - נושאת ברנה את פרות האהבה.

דור הלך ודור בא, והאהבה ---

--- תהיה לבית יעקב לאש ולבית יוסף ללהבה.

בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבתנו ליחודו".
והדברים אומרים דרשני, מה ענין תרח אצל יציאת מצרים?

משל האלכוהוליסט

חשבתי לבאר את הנקודה הזאת על פי משל. היה אדם שהסתבך עם הלואה וירד לחובות עצומים. עקב המשבר הקשה ההוא התחיל לשתות אלכוהול, וכן התמכר לשתיה. ברגע שמעם חבירו העשיר על הבעיה, מיד נתן לו את כל הסכום שהיה צריך כדי לשלם את החובות. לאחר מכן, כאשר כבר נעלם הלחץ הכספי הכבד, הוא הפסיק לשתות אלכוהול לגמרי.

בסיפור הזה אין שום חידוש מיוחד. שהרי השתייה עזרה לו להתמודד עם המשבר, וברגע שכבר לא היה משבר, לא היתה לו סיבה לשתות!

אם כן צריך להבין למה בני ישראל עבדו עבודה זרה במצרים? אם נאמר שזאת היתה תופעה חדשה וחולפת, תוצאה של הקושי העצום של השעבוד, ושל התרבות הפגאנית של ארץ מצרים, ממילא כשיצאו במצרים בטל הטעם ובטלה האהבה לאילים הללו.

לכן רב בא לומר שהעבודה זרה היתה מושרשת במקום עמוק יותר. אם בימי תרח ומלפניו עבדו עבודה זרה, זה אומר שני דברים: האחד, היהודים במצרים **עלולים היו להאמין שזוהי אמונתם המקורית והטהורה**, ואברהם ויוצאי חלציו היו היוצאים מן הכלל. ועוד, **שכל העולם כולו עבד עבודה זרה בתקופה הזאת**. האמונה באל אחד לא הייתה קיימת כלל.

אם כן, העובדה שהקב"ה התגלה אלינו באותות ומופתים, כדי שנוציא את ההשקפה האלילית המקובלת מלבנו, ונכניס אמונה ועבודת ה' במקומו, זהו נס מדהים ביותר. לכן צריך להתחיל בגנות כדי לסיים בשבח ולהבין את עוצמת הנס.

קריאת הפסוקים לפי רב

עם זאת, איך נסביר את הפסוקים שהבאנו לעיל?

לגבי הפסוקים בדברים פרק ו, כבר העיר רבינו מנוח (על הרמב"ם שם) שבהמשך הפסוקים כתוב שתכליתו של היציאה היה כדי להפוך לעם ה'. "ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו: **ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו** לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה"⁸.

גם בפסוקים של "ארמי אובד אבי" אנחנו מוצאים דגש על הפן הרוחני של יציאת מצרים. לפי מה שכתוב שם, התפילות אל ה' היו הניצוץ שהביא את הגאולה, ככתוב "ונצעק אל ה' א-להי אבותינו וכו'". ובהמשך מתואר שהקב"ה הוציא אותנו "ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים". הסיבה שהקב"ה הוציא אתנו עם כל האותות והמופתים היה כדי להראות את כבודו וכדי שנאמין בו, כמו שכתוב בדברי הרמב"ן.

נמצינו למדים, שרב רצה שנספר לילדנו על המהפך הרוחני האדיר שהקב"ה הוביל במצרים. כדי לעשות זאת צריך לתאר את ההיסטוריה של עבודה זרה, ואת הניסים ונפלאות שאיתם הקב"ה הפך אותנו למאמינים בני מאמינים.

במשנה בפסחים (קטז ע"א) כתוב "מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה". ובגמרא נחלקו רב ושמואל בפירוש ה"גנות". לפי רב צריך להתחיל את הסיפור "מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו". ולפי שמואל צריך להתחיל מ"עבדים היינו", דהיינו השעבוד לעבודת פרך של פרעה. הלכה אנחנו עושים כשתי הדעות (עיין רבינו חננאל, ר"ף, רמב"ם חמץ ומצה ז, ד).

שתי קושיות על שיטת רב

על פניו שיטת שמואל נראית פשוטה, ושיטת רב קשה ביותר; הרי שמואל מתבסס על **פסוק מפורש** בפרשת ואתחנן, "כי ישאלך בןך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם: ואמרת לבנך **עבדים היינו לפרעה במצרים** ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה:" (דברים ו, כ-כא). נראה ברור שאנחנו מחויבים לספר על העבודות במצרים, ולא על ה"גנות" של עבודה זרה.

ישנה תמיהה נוספת על דברי רב. שהרי המשנה ממשיכה ואומרת שצריך לדרוש את הפרשה של "ארמי אובד אבי". לכאורה המשנה באה ללמד שמקיימים את הדין של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" על ידי דרישת הפסוקים הללו.

באמת לפי זה קשה גם לרב וגם לשמואל. שהרי הפסוקים האלה מתחילים מתקופת האבות (נחלקו שם המפרשים מי זה "אבי" ומי זה ה"ארמי") ומתארים את הירידה למצרים שהיתה עוד לפני השעבוד. ולכן זה נראה לא כמר ולא כמר. אבל בכל זאת **המשבר העיקרי** שמתואר שם הוא **העבודות הנוראה** שחיוונו במצרים, ככתוב "וירעו אותנו המצרים ויעננו ויתנו עלינו עבודה קשה". אם כן לפי שמואל יותר מובן, שהסיפור שאנחנו מספרים הוא על היציאה מהעבודות הנוראה של פרעה לחירות. אבל לפי רב מניין לו שצריכים להתחיל מהעבודה זרה שעבדו אבותינו?

המטרה הרוחנית של יציאת מצרים

אולי אפשר להסביר את הדברים על פי דברי הרמב"ן הידועים בסוף פרשת בא. הרמב"ן מתאר שם את סוגי הכפירה העיקריים שרווחו בעולם, ומוכיח ש**יציאת מצרים הקב"ה שלל את כל האמונות הכוזבות הללו**, והוכיח את קיומו של א-ל אחד שהוא שולט ומשגיח על כל העולם כולו. ולכן התורה הרבתה לצוות על זכירת יציאת מצרים בשלל מצוות, כדי שהאירוע של יציאת מצרים יהיה תמיד קרוב ללבנו וישמור על האמונה הבהירה בה'.

אם כן, אפשר לומר **שהתכלית המרכזית** של יציאת מצרים לא היתה סיום העבודה הפיזית שעבדנו, אלא ההתגלות של הקב"ה שהשריש את אמונתו בלבנו עד היום הזה. זהו עיקר השבח של הלילה הנשגב הזה, ואותו אנחנו חייבים להדגיש כשמספרים את הסיפור של יציאת מצרים לילדים.

מאיזו עבודה-זרה צריכים להתחיל?

על פי האמור בספר יחזקאל (פרק כ) וכן אומרים חז"ל בכמה מקומות, אנו יודעים שבני ישראל במצרים עבדו עבודה זרה ברמה חמורה מאד. אם כן, היה אפשר להבין את דברי רב שמתחילה **אבותינו במצרים** עבדו עבודה זרה, והקב"ה התגלה אלינו והראה לנו את הדרך הישרה להאמין בו. אבל ברמב"ם (חמץ ומצה ז, ד, ומקורו מהירושלמי פסחים פרק י הלכה ה, וזה גם מדויק בלשון הבבלי "מתחילה") כתוב "מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו **בימי תרח ומלפניו** כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים

⁸ ואולי על דרך מליצה אפשר לומר שמה שכתוב שם "עבדים היינו לפרעה" פירושו "עבדנו את פרעה" כידוע שהמצרים חשבו שפרעה היה אליל במצרים, או אולי גם בני ישראל עבדו אותו.